

ЎЗБЕКISTAN RESPUBLİKASI AWIL HA`M SUW XOJALIG`I MİNİSTİRLİGİ
TASHKENT MA`MLEKETLİK AGRAR UNİVERSİTETİ
NO`KİS FİLİALİ
AGROINJENERIYA FAKULTETİ
AWIL XOJALIG`I MEXANİZATSIYA
TA`LİM BAG`DARI

RUWXIYLIQ TİYKARLARI. DİNTANIW
PA`NİNEN

O`Z BETİNSHE JUMISI

ORINLAG`AN:
QABILLAG`AN:

IBADULLAEV A
TLEWBERGENOVA N

A'MIR TEMUR H'A'M TEMURIYLER MA'MLEKET-N' SOTSIALLIQ, SIYASIIY, EKONOMIKALIQ H'A'M MA'DENIY TURMISI

- 1. Amir Temurning ulken saltanatti duziwi
- 2. Orailasqan Temur mamleketinin administrativlik ham askeriy duzilisi. Temur tuzikleri
- 3. Temuriyler da'wirindegi jamiyetlik madeniy turmis, a'debiyat h'a'm ko'rkem o'ner.

A'.Temur (1336-1405-jil). Ol kehs qalasinn' janinda Xojailg'or awilinda du'nyag'a kelgen onin' toliq ati A'mir Temur Kuraganiy ibn A'mir Tarag'ay ibn A'mir Burkul. Ol ma'mlekette u'lken ma'deniy siyasiy islerdi alip bardı. A'sirese Kesh ha'm Smarqandta abadanlastirdi.

X1Y-asirdin 2 –shereginde Maverennaxrda siyasiy jagday

- Shagatai ulusi 2 bolimge:
- Mogolistan(Jetisuw,shigis Turkestan)
- Maverennaxr(10 garezsiz mamleketke)
- Samarkand – amir Bagi Sulduz
- Kesh – amir Xodja Barlas
- Xodjent – amir Baiyazid Jelaiyir
- Balx – amir Xuseiyin

Amir Temurdin siyasiy hareketi baslanivi

- 1360 j. Tugluk Temur xizmetine otedi
- 1361 Amir Temur Kesh, Naxshabqa hukimdari
- 1361 – Maverennaxr hukimari Iliyas Xodja sin Tugluk Temur
- Amir Temur ham Iliyas Xodja arasida kelispewshilik
- Amir Temur Maverennaxrni tark etedi

Mongollarga qarshi gures

- 1362j. Temur Baix hukimdari Sultan Xuseyinnin sinlisi Uljos Turkonga yilenedi ham Sultan Xusiyin menen kelisim duzedi
- 1364j. Iliyas Xodjani Maverennaxrdan quwadi
- 1365j. «Loy jangi»
- Balx qalasina ketedi
- 1366 – 1370jj. Temur ham Xuseyin arasinda gyrris hawij aladi

Sarbadarlar guresi

- Sarbadarlar hareketi arqa – shigis Iranda 1337j.baslanadi
- Batis Xorasanda mamleketin duzedi orayi Sabzavor qalasi boladiham 45j.hukimlik etedi
- XIY asir 60j.Maverennaxrda en jayadi
- Koteriliske medrese studenti Mablonzade ham onerment Aby Bakr ham atkish Xurdaki Buxari
- Samarkantti Iliyas Xodja taslap ketedi

Amir Temurdin mamleket basqariwina keliwi

- Sultan Xusiyin ham Temur 1366j.Samarqandti iyeleydi
- 1366 – 1370jj. Temur ham Xuseyin arasinda gyrres hawij aladi
- 1366 – 1370jj. Temur ham Xuseyin arasinda gyrres hawij aladi

1370j.Temur Xuseyindi Xatlan hakimi Qayqusiraw qoli menen joq etedi

1370j.Temur Balx qalasin iyeleydi

- Temur Xuseyinnin jesir hayali Saraymylikxanimga (Biybixanim) yilenedi
- 1370 10 sentiyabrde Balxtagi quraltayda Maberennaxrdin amiri etip belgileydi
- Mamleketti podstabnow xanlar Suyiwrgartmish(1378-1388) ham Sultan Maxmud(1388-1405)

Maverennaxrdi birlestiriv

- 1370-1386jj.Mongolstan ham Xorezm
- 1371-1390 j. Mogolistan
- 1371-1388 Xorezmge atlanisi ham Xorezimdi oz mamleketine birlestirdi
- 1386-1388jj.ush jilliq uris (Iran, Zakavkaziya, Irak
- 1392-1396jj.Bes jilliq uris(Iran,Irak, Zakavkaziya
- 1399-1404jj.(Siriya,Egipet,Turkiya)
- 1398-1399jj.Hindistanga qarsi uris

Amir Temur arqadan tuslikke sozilgan sawda jolinin bekkemlewi

- 1388, 1391, 1394-1395 Aknin Orda Toqtamishqa qarsi
- 1395 Terek dariyasinda Toqtamish askerin qiyratadi, Altin Ordani halsiretip, rus kniyazlarin mongollardan azat bolwina sharayat jaratadi
- 1402j. Bayazid Ildirimdi jenip batistagi sawda jollarin qawipsizligin tamiyinleyd
- 1405j. Kitayga atlanisi
- Amir Temur mamleketi Kitaydan Ankaraga shekem, Rossiyadan Hindistanga shekem shegerasin keneyledi

Amir Temur mamleketinde administrativlik basqariw

- Amir
- Bazir
- Devoniy mustafiy
- Devoniy xanuw
- Devoniy soxibi wshrat
- Devoniy mushrif
- Devoniy muxtasif
- Devoniy xarb

A.Temur mamleketinde puxaraliq isler

- Kazi (sudiya)
- Arzbegi
- sadr –azam (vakuf boyinsha bas kazi)
- sheyix ul-islam (shariyat kazisi)
- кази ал-куззат (Oliy sudiya fuqaraliq isleri)
- Munshi(xatler aqia tusimi boiyinsha)

Amir Temur mamleketinin basqariw sistemasi

- Amir
- Tron atirapindagi Sovet
- Vazirler Soveti
- Deboni buzurug
- Mamleketlik ham puqaraliq isler boyinsha vazir
- Askeriy isler boyinsha vazir
- Sawda isleri boyinsha vazir
- Finanis isleri boyinsha vazir
- Walayatlar boyinsha vazir
- Bagindirilgan walayatlar boyinsha vazir
- Mamleketlik mulik boyinsha vazir

Amir Temur mamleketi

- **Suiyrgal** – miyrasliq mulikke iyelik ham terriytoriyalardi basqariw arqali xaliqtan nalog jiynew huqiqi
- Djahangir – 1356-1376 – **Suiyrgal- Balx**
- Umar Sheyix – 1356 – 1394 – **Suiyrgal-Iran**
- Miranshax – 1366- 1408 – **Suiyrgal - Irak , Zakavkazie**
- Shehrix – 1377 – 1447 – **Suiyrgal-Xorasan**

Amir Temur mamleketinde mulikshilik

- **Mamleketlik jerler**
- **Иктаъ**
- **Вакф**
- **Diyqan jerleri**
- **Uliwmaliq jerler**
- **Xaradj-sjliq mal- onimnen**
- **Devan-begi-mamleketlik gazna**

Amir Temurdin askeriy basqariwi

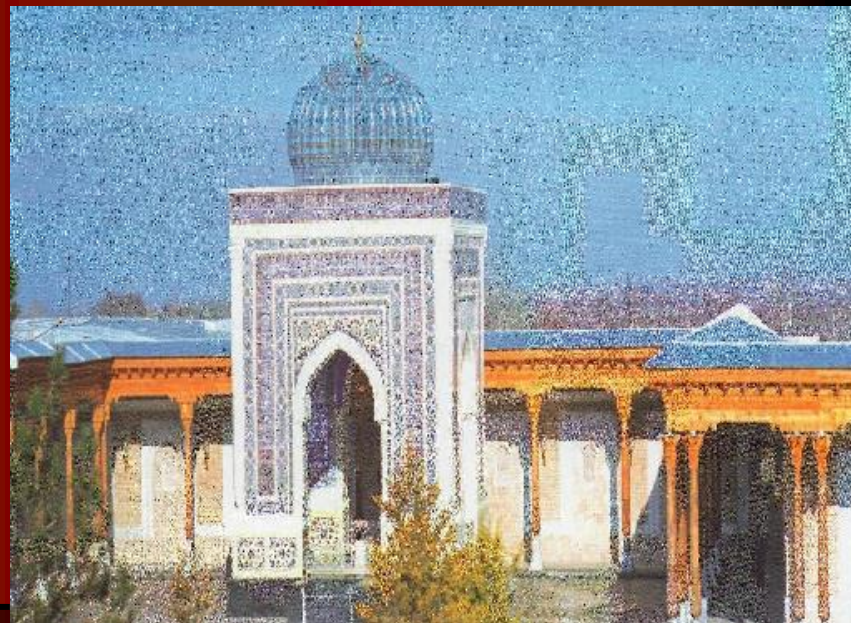
- Mingboshi
- Suboshi – *Tuwmen* – 10 000
- Yuzboshi
- *SHixna* – Ynboshi

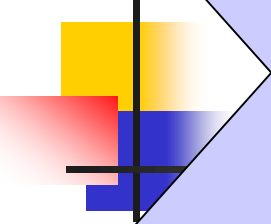

Amir Temur mamleketinde mamleketlik mulik formalari

- **Sadri azaam**
- **Sultan mulki**
- **Devoniy vaqf**
- **mulik**
- **Jeke mulik**
- **Iqto**
- **Jamat mulki**
- **Vaqf mulki**

Hindistannan alıp kelingen ju'zge jaqın gerbish o'riwshi sheber ustalar, Sheroz, Isfoxona ha'm Damashqtın' ataqlı o'nerli ustaları ma'mlekette go'zzal imaratlardı qurıp pitkerdi. Temur Tabrizde meshit, Sherozda saray, Bag'datta medrese, Turkistanda belgili danishpan Axmad Yassawiydin' qabirinin' u'stine Mavzoley saldırsa da biraq o'zinin' saqıylıg'ın ha'm ken' peylligin Kesh ha'm Samarqandta zor imaratlar qurdırıw isinde ko'rsetti. O'zinin' tuwılg'an watan Keshte a'kesinin' qa'birinin' u'stine mavzoley, ulı Jaxangirge mavxoley menen birge meshit qurdırdı.

Arab-parsı jazba esteliklerinin' mag'limatında Xorezmnin' paytaxtı Temur jawlap alg'annan keyin az da bolsa qayta tiklengenligin ushıratamız. Atap aytqanda Hijriydın' 793-jılı Sultan Saxıpqıran o'z a'mirlerinin' biri Musakag'a Urgenchtin' Kaan dep atalg'an bir kvartalın tiklewdi buyırdı.

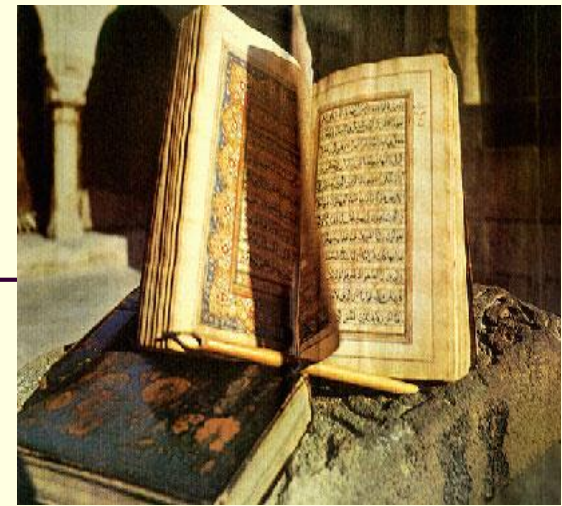
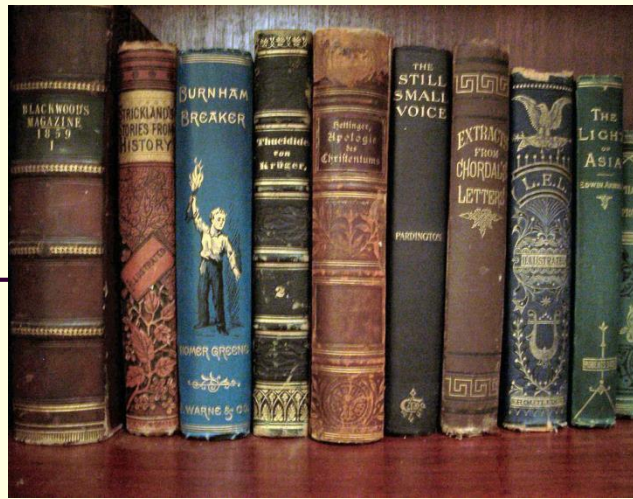
Saxıpqıran Keshke ayırıqsha itibar berip, onı Orta Aziyanın' ruwxıy orayına aylandırıwg'a ha'reket etti. Sonın' ushın bul sha'ha'r «Qubbatul ilim val adab» atag'ına iye boldı. Biraq Zaxriddin Babur ta'riplegendey, «Temurbektin' niyeti Keshti paytaxt sha'ha'r etiwge qaratılıp ko'p ha'reketler isledi imaratlar Keshte qurdı».....

1403-1404 jillar da Samarqandta
bolg'an İspaniya
elshisi Don Ryui Gonzales de Klavixo
Temurdin' qurılıs islerine tan' qalg'an
edi. Tap sol da'wirde Shoxizinda,
arxitekturalıq estelikleri toparının'
Shadımu'lk ag'a Amir Xuseyn,
İshirinbiyke ag'a usag'an bir qatar
a'jayıp mavzoleyler, ha'zirgi waqıtta
Biybixanım ismi menen belgili bolg'an
Jome meshiti, Goramir mavzoleyi
ha'm basqalar qurıladı.

İspan elshisi
Klavixonın' jazıwına qarag'anda
ol o'neri bar bir kisini de
Mawaraunnaxırdı
taslap ketiwine jol qoymag'an
kerisinshe Temurdin' pa'rmanı
menen Dashtın' en'
sheber toqıwshıları, Xalaptın'
belgili paxta iyiriwshi
karxanaları, Ankaranın'
mawıtı toqıytug'ın karxanaları,
Trukiyanın' ha'm Gruzıyanın'
zergeri qullası
o'ner-ka'sip tarawında qaysı
sha'ha'rde qansha o'nermentler
bar bolsa,
ha'mmesi Samarqandqa
ko'shirip a'kelgen edi.

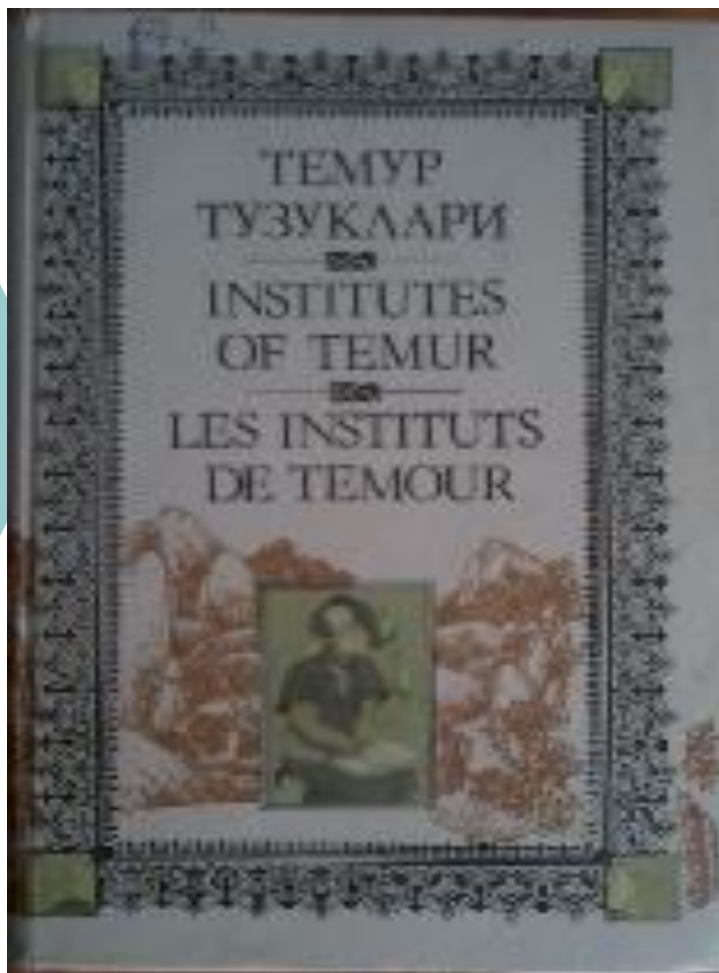

Samarqand sha'ha'ri Temur u'stemlik su'rgen da'wirde o'zining a'yyemgi ornidan qublaraqta bastan-ayaq tazadan qurilip boy tikledi. Sha'ha'rdin' qir a'tirapi Oxanin Shaixzada, Chorsuw, Qozizgax, Suwzangaron ha'm Feruza usag'an at penen atalg'an talı darwazalı bekkem jan'a qorg'an diywal menen qorshap shig'arildi.

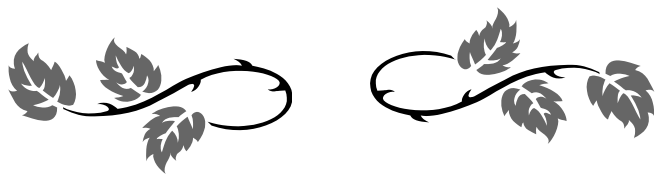

Muiniddin Natanzi bilay dep jazadı: «Faxirlar ha'm ilim taliplari napaqaları waqım mu'lkleri ha'm medreselerge, ha'r birinin' o'z ahwalına qarata ha'm waqım sha'rtine muwapiq belgilengen. Waqım jerlerge hesh qanday salıq salınbag'an. A'mir Temur ilim, danışpan kisiler menen tezde til tawısıp ketetug'in bolg'an».

Akademik İ.Muminovtın' jazg'anınday:«Temur ilim pa'nnin': matematika,astonomiya, geometriya, arxetiktura, julduzshunos, a'debiyat, tariyx, muzıka siyaqlı tarawlardı rawajlandırıwg'a ayırıqsha itibar bergen».

A'mir Temur yaratqan «Tuzuxi Temuriy» («Temur tu'zikleri») «Malfuzotiy Temuriy» («Temurdin' aytqanlari») ja'ne «Voqeotiy Temuriy» («Temurdin' basinan keshirhgenleri») degen atlar menen ma'lim bolip taralg'an. Onin' «tu'ziklerin» degi bay ma'mleketlik teoriyalardi, ta'jiriybelerdi a'dalatli ja'miyet du'ziw pikirlerin, ma'mlekettegi ta'lim-ta'rbiya boyinsha alip barg'an siyasatin o'z da'wirindegi ha'm son'g'i waqitlardag'i du'nya ju'zi patshalari o'rnek, u'lgi aliw ushin nusqalar ko'shirtip alip paydalanip otirg'an.

Shig'arma du'nya tillerinin' bir neshewine:
frantsuz (1887), anglichan (1830), urdu
(1845), rus (1894-1934) ha'm eski o'zbek
(1835-1857, biraq toliq emes) tillerine
awdarilip, baspadan shiqti.

«Temur tu'zikleri»nin' bu'ginge deyin jetip kelgen qol
jazba ha'm taspasma
ko'shirmeleri Mir Abu Tolip al-Xusayniy at-Turbatiy
awdarmasi tiykarında jaratilg'an. Shig'armanin'
tekstin', izertlewler ha'm kerekli ilimiy
tu'sindirmeler menen 1783 jilda Angliyada, 1785-
ha'm 1891 jilda Hindistanda, 1868 jili İranda basilip
shiqti.

«Temur tu'zikleri» eki bo'limnen ibarat:

Birinshi bo'liminde

A'mir Temurdin' jeti jasnan
(1342) o'limine shekemgi o'miri
ha'm sotsialsiyasiy iskerligi
a'skeriy atlanislari haqqinda
qisqa tu'rde mag'lumat beredi.

Ekinshi bo'liminde Saqipqirannin'
atidan aytilg'an ha'mde ta'j-taxt
miyrasxorlarina atalg'an pa'nd
nasixatlardan ibarat.

O'zbekistan Respublikasi Prezidenti I.Karimovtin' pa'rmani menen 1996-jil A'mir Temur jili dep dag'azalandi. Ulli babamizdin' 660 jilliq merekesin tek ma'mleketimizde g'ana emes, al YuNESKO nin' qarari menen Saqipqiran yubeleyi jer ju'zi ko'leminde nishanlandi. A'mir Temur tuwlg'an ku'ninin' 660 jillig'ina bag'ishlang'an ilajlar du'nyanin' 50 den artiq elinde o'tkerildi. Trukiya, Iran, Qirg'izistanda Konrad Adenauer ha'm xalq araliq A'mir Temur qorinin' birge islesiwinde ilimiy a'njumanlar balip o'tti.

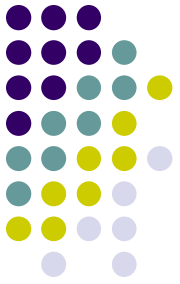

Prezidentimiz
İ.A.Karimov «Bizler
A'mir Temur zamanın
jan'adan
u'yreniwimiz lazim.
O'ytkeni A'mir Temur
Tu'ziklerin oqisam, da'l
ha'zirgi
u'lken-u'lken
mashqalalarima jol
tapqanday bolaman»-
dep jazg'an edi.

YuNESKO nin' baslamasi
ha'm basshilig'ında 1996-jil
aprel ayında Parijde
A'mir Temur tuwlg'anının'
660 jillig'ına bag'ishlang'an
ma'deniyat ha'pteligi
bolip o'tti.
YuNESKO nin' ma'ka'n jayında
«Temuriyler da'wirinde ilim,
ma'deniyat ha'm
bilimlendiriw din' gu'llep jasnawı»
xalıq-aralıq konferentsiya ha'm
ko'rgizbe sho'lkemlestirildi.

Jak Pradonnin' "A'mir Temur yaki Bayazidtin' o'limi" miyneti tiykarında belgili kompozitorlar Jarj Fredrik Xandı (1685-1759) Nikola Portora (1686-1762), Antoniya Biralidi (1676-1741) ha'm Anton Mariya Salchini (1734-1786) operalar jazdı.

Babamız A'mir Temurg'a bag'ishlang'an operalar ishinde J.F.Xandlidin' «A'mir Temur» shig'armasi u'sh ha'ptede jaratilg'anlig'i ha'm o'lmes miyras bolip qalg'anlig'i ha'mmesinende tan'landiradi.

Gete o'zinin' «Faus»in Xristofor Morlonin' «Ulli Temur» shig'armasidan ta'sirlenip jazg'anlig'ida ulli babamizdin' o'lmes dan'qina derek beredi.